

Marinko ALEKSIĆ*, researchcenter@poliex.me

VOJNA (NAMJENSKA) INDUSTRIJA CRNE GORE KAO GENERATOR PRIVREDNOG RAZVOJA

ABSTRACT: *The military industry is a specific production activity. The products of the military industry are different types of weapons systems and military equipment that have a special purpose, which results in a special treatment of that production. The products of the military industry are goods with specific properties, so their production and circulation are specially regulated and under strict social control. Changes in the global security scene, such as the war in Ukraine, also indicate the need to develop domestic military capabilities. The country must understand that we are in a pre-war state and recognize the importance of this sector for supporting the country's defense system.*

KEYWORDS: *The military industry, weapons systems and military equipment, Montenegro*

Uvod

Vojna industrija je specifična proizvodna djelatnost. Proizvodi vojne industrije su različite vrste sistema naoružanja i vojne opreme koji imaju posebnu namjenu, iz čega proizilazi i poseban tretman te proizvodnje. Proizvodi vojne industrije su roba sa specifičnim svojstvima, pa su njihova proizvodnja i promet posebno regulisani i pod strogom društvenom kontrolom ¹.

Vojna industrija Crne Gore ima dugu istoriju i važnu ulogu u ekonomskom razvoju zemlje. Iako je relativno mala, u prošlosti je pokazala potencijal da doprinese razvoju tehnoloških inovacija, zapošljavanju i jačanju odbrambenih kapaciteta države. Ovaj rad se bavi analizom vojno-industrijskog

* Dipl. ing. prof. dr Pukovnik u penziji, Razvojno-istraživački centar Poliex Berane. Prof. dr. B.Sc. Engineer, Retired Colonel, Development and Research Center Poliex Berane.

¹ Đorđević Dragomir: Funkcionisanje vojne industrije u tržišnim uslovima privređivanja, Vojno delo 1996, vol. 48, br. 2, str. 31-52.

razvoja Crne Gore od prvih radionica na Cetinju i Rijeci do savremenih fabrika kao što je Polix Berane, kao i uticajem članstva u NATO savezu i globalnih dešavanja poput rata u Ukrajini na budući razvoj ovog sektora.

Cilj ovog istraživanja biće da pokaže kako je vojna industrija na teritoriji Crne Gore bila i može i dalje biti generator ekonomskog razvoja. Uzimajući u obzir činjenicu da bezbjednosna situacija u Evropi nije bila ovako loša od Drugog svjetskog rata, citiram riječi profesora odbrambenih tehnologija Mašinskog fakulteta u Sarajevu Berka Zečevića da je: „Vojna industrija svake normalne države izuzetno važan faktor nezavisnosti teritorijalnog integriteta, a u neku ruku i garant njenog opstanka. Vojna industrija je uobičajeno neraskidivo vezana za Ministarstvo odbrane i oružane snage svake zemlje”².

Prve radionice za opravku naoružanja na Cetinju i Rijeci

Tokom 19. vijeka i ranije, nisu postojali kapaciteti za proizvodnju naoružanja u Crnoj Gori. Wilkinson je zabilježio i da je crnogorsko oružje inostrane proizvodnje, odnosno, da je najveći broj oduzet od Turaka u borbi. Lijepo i dobro oružje jedina je stvar do čega Crnogorac mnogo drži, i u čemu on gleda svoj nakit.³ Kao primjer mogu se navesti pištolji poznati kao „puške ledenice” ili „katorske ledenice”, omiljeno oružje tog doba. One se vezuju za region Boke Kotorske i bile su ručno pravljenе od strane lokalnih zanatlija i kovača tokom 18. i 19. vijeka.

U XVIII i prvoj polovini XIX vijeka u Crnoj Gori nijesu postojali kapaciteti za proizvodnju i opravku oružja i municije⁴. O pokretanju prve oružne radionice i problemima oko obuke zanatlija pisao je lično i knjaz Nikola. Prema njegovim riječima, 1865. godine podignuta je jedna oružna radionica na Rijeci u kojoj je vršena opravka oružja i izrađivani razni rezervni dijelovi, i jedna radionica na Cetinju sa ručnim malim mašinicama za izradu municije.

Ozbiljniji rad cetinjske Laboratorije i oružne radionice u Rijeci započeo je početkom 1866. godine, nakon dolaska instruktora iz Srbije. Po svemu sudeći, u vrijeme boravka instruktora na Cetinju, na tadašnjoj periferiji grada, u podnožju Škrke, izgrađen je i stalni objekat Laboratorijuma.

Interesantno je da je u to vrijeme zanatlija bilo vrlo malo u Crnoj Gori. U *Glasi Crnogorca* 1906. godine kažu „Crnogorac se stidi biti zanatlijom. Svaki Crnogorac je bio vojnik, svaki koji nosi oružje, valja(o je) u boj da ide. I starci od 80 i mladost od 15 godina (išli su) u boj i nipošto doma (nijesu

² Zečević Berko: Stanje domaće vojne industrije, NOMAD, 26. jula 2023. Berko Zečević

³ Wilkinson, Sir John Gardner: Dalmatia and Montenegro; with a Journey to Mostar in Herzegovina and remarks on the Slavonic nations, Vol. I, London, 1848.

⁴ Branko Bogdanović, Dr Radoslav Raspopović: CRNOGORSKO NAORUŽANJE, Ilustrovanа monografija o razvoju pješadijskog naoružanja u Crnoj Gori, (1870-1916), 2020.

htjeli) ostati. Crna Gora proizvodila je i radala samo junake borce. To je bio njihov jedinstveni zanat. Na drugo oni nijesu ni pomišljali⁵.”

Sl. 1. Kotorska ledenica,
Izvor: Privatna zbirka Slavka
Vujisića, Podgorica.

Prva namjenska vojno-zanatska škola otvorena je marta 1906. godine u vojnoj radionici na Rijeci. Škola je ustrojena prema Pravilima za Vojno zanatlijsku školu u Kragujevcu. U kasnijem periodu knjaževine i kraljevine, postojale su vojne oružne radionice u sastavu divizija i brigada. Centralna vojna radionica je bila u Rijeci Crnojevića, do 1911. godine, kada je premještena na Cetinje. Ozbiljniji kapacitet za proizvodnju naoružanja nisu postojali.

Formiranje i rad pomorskog Arsenala Tivat za vrijeme Austro-Ugarske, Kraljevine Jugoslavije i razvoj MTRZ „SA-KO“ u SFRJ i SRJ

Južno od Cetinja, u Boki, koja je tada pripadala Austro-Ugarskoj, nastao je Pomorski Arsenal, sigurno najveći vojno-industrijski kompleks na teritoriji savremene Crne Gore, kako tada tako i kasnije tokom 20. vijeka. Angažovanje Austro-Ugarske u zbivanjima na Balkanu sve više je dovodilo njihovu flotu u Južni Jadran. Pogodnost Boke za baziranje većeg broja brodova, ali i Tivta kao lokacije u kojem se može izgraditi Pomorski arsenal uvidio je admiral Maksimilijan fon Šternek 1889. godine. Njegov eleborat o tome je odobrila je vlada u Beču i krenulo se u izgradnju kapaciteta u Tivtu. Opštinsko vijeće Tivta je nakon toga odobrilo poklanjanje opštinske zemlje za izgradnju Pomorskog arsenala ^{6,7}.

⁵ Glas Crnogorca br. 7 God. XXXV, 18. februar 1906, 1.

⁶ Mornaričko-tehnički remontni zavod „Sava Kovačević“, Tivat 1989.

⁷ Ilija Lalošević, Radonica Krstović: „Zbornik radova Boka 33 - Fortifikacioni sistem Boke kotorske austrougarskog perioda, HercegNovi, 2013.

Sl. 2. Tivatski arsenal 1918. godine (prezeto iz Ilija Lalošević, Radonica Krstović: „Zbornik radova Boka 33 - Fortifikacioni sistem Boke kotorske austrougarskog perioda, HercegNovi, 2013)

Napravljen je i prvi mali navoz sa ručnim vitlom za izvlačenje brodova iz mora radi popravke. Prvi brod na njega je izvučen krajem 1889. Novo brodogradilište je polako raslo i dobilo dva navoza, brodoželjeznu radionicu, električnu centralu, mašinsku i kotlarsku radionicu. Kada je u Tivat dopremljen plutajući dok, Arsenal je 1916. imao oko 300 radnika.

Nakon Prvog svjetskog rata do 1921 godine. Arsenal je bio pod francuskom upravom, da bi ga te godine predstavnik Ratne mornarice Francuske, službeno predaje Arsenal u Tivtu predstavnicima Kraljevske mornarice Jugoslavije. Tivatsko vojno brodogradilište tada je bilo jedini kapacitet tog tipa na Jadranu u rukama Jugoslovena, pa su Tivat i Boka narednih dvadesetak godina prerasli u glavnu pomorsku bazu Kraljevske mornarice. Uz ulaganja nove države i ratne reparacije koje je ona dobijala od Njemačke, Arsenal se obnavlja, modernizuje i širi. Godine 1921. u Tivtu se pod okriljem Arsenala osniva čuvena Mornaričko-zanatlijska škola koja je svake godine upisivala po 40 učenika, koji su ovdje osposobljavani za majstore raznih profila stručnosti. Godine 1924. Arsenal je iz Njemačke dobio i novi plutajući dok od 1.700 tona nosivosti, a godinu kasnije pod njegovim okriljem osnovan je Odsjek za remont za oružja i municije u Lepetanima i na Opatovu.

Godine 1928. u Arsenalu ima 650 zaposlenih od kojih je 15 inženjera i 10 tehničkih poslovođa, a godinu kasnije tivatsko brodogradilište dobija

i drugi, još veći plovni dok nosivosti 7.000 tona. Do pred Drugi svjetski rat Arsenal se razvio u remonto brodogradilište sa preko 1.560 radnika,

Po oslobođenju Tivta 21. novembra 1944. odmah kreću i brojne dobrovoljačke akcije radnika Arsenala u obnovi razorenog i porušenog brodogradilišta i vađenju potonulih brodova iz akvatorijuma Arsenala⁸.

Za vrijeme SFRJ, najveći proizvođač i finiše srestava ratne tehnike u Croj Gori bilo je upravo ovo nekadašnje vojno brodogradilište Arsenal, odnosno MTRZ - Mornaričko-tehnički remontni zavod „Sava Kovačević“, kako je bilo njegovo novo ime. Arsenal je na domaće i više stranih tržišta plasirao sopstvene ili proizvode razvijene u Brodarskom institutu Zagreb, poput jezerskih patrolnih čamaca, pontonskih mostova za inženjerske jedinice, jednocijevnih i četverocijevnih PA topova kalibra 20 mm, čitavog niza mina, raketa za osvjtljavanje lansera za njih, ručnih protiv diverzantskih bombi, višecijevnih bacača raketa M-63 „Plamen“⁹,¹⁰. Tih godina je uspješno izvršen remont i rekonstrukcija podmornice P-812.

Zlatni period MTRZ Sava Kovačević obuhvata period od 1974. do 1991. godine kada se godišnje zarađivalo na desetina miliona dolara od remonta sovjetskih i libijskih ratnih brodova. Izuzetno značajni finansijski efekti omogućili su izgradnju i razvoj grada Tivta, zavoda i objekata Ratne Mornarice.

Za vrijeme sankcija, devedesetih godina prošlog vijeka u SRJ i DZ SCG, odigrao je ključnu ulogu u očuvanju borbene gotovosti Mornarice, jer su iskusni radnici supstituisali mnoge kooperante i sami vršili remont i opravku kompleksnih sklopova. U Libiji su stručnjaci MTRZ remontovali do 2006. godine nasloženije brodske sisteme (brodski MTU motora, artiljerijski sistemi Otto Melara i Breda, gasna turbina M8G), a inženjeri Sektora elektronike projektovali i ugradili, torpedno navigacioni sistem ORCA 2000, koji predstavlja visoko tehnološki proizvod toga doba.

Zbog krize i strateškog opredjeljenja ka turizmu, država Crna Gora je potpuno srušila sve zgrade i objekte MTRZ. Oba doka, skupocijene i rijetke mašine su rasprodate, da bi se na njegovom mjestu gradila marina i turistički kompleks Porto Montenegro. Od tada pa do danas, a nakon gašenja Jadranskog brodogradilišta Bijela, tek 2022. godine početkom rada brodogradilišta Adriatic 42, Mornarica VCG je dobila dokovske kapacitete i mogućnost za remont brodova u Crnoj Gori.

⁸ Siniša Luković: „Arsenal i dalje živi u srcima Tivćana“, Vijesti, 2. januar 2020. Podgorica.

⁹ Nedžad Imamović: VOJNA INDUSTRIJA U SVETU I NJENE RAZVOJNE MOGUĆNOSTI U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA, Jahorinski poslovni forum 2022

¹⁰ Milorad Jovanović: „Mornaričko-tehnički remontni zavod Sava Kovačević Tivat“, Vojno-tehnički glasnik 4-5, Beograd, 2002.

Kapaciteti namjenske industrije u Crnoj Gori u doba SFRJ

U doba SFRJ, vojna industrija Crne Gore bila je dio većeg vojno-industrijskog kompleksa. Iako Crna Gora nije imala veliki broj vojnih fabrika¹¹ u odnosu na druge republike, postojali su značajni kapaciteti. Ovaj period obilježava značajan rast vojne proizvodnje i zapošljavanja.

Vojnotehnički potencijali bivše države, s obzirom na njezinu veličinu i ekonomsku moć, bili su izuzetno veliki, a činili su ih tehnički kapaciteti angažirani na istraživanju, razvoju, proizvodnji i ispitivanju sredstava NVO-a¹². Najveći dio vojne industrije druge Jugoslavije izgrađen je u periodu do 1956. godine, skoro isključivo na teritoriji Bosne i Hercegovine i Srbije. Vojnu industriju SFRJ činili su resursi i kapaciteti Od 159 tvornica vojne industrije grupacije tvornica, za 36 RO priznat je status proizvođača NVO-a. Uz blaže uslove 17 RO je prihvaćeno i priznato članicama ZINVOJ-a kao njegova druga grupacija. Postojala je i treća grupacija tvornica koje su, samostalno ili u kooperaciji, proizvodile NVO, ali nisu bile izravno članice ZINVOJ-a¹³. U okviru Generalštaba JNA djelovali su i vojnotehnički zavodi koji su se uglavnom bavili remontom, ali i proizvodnjom rezervnih dijelova i sredstava NVO-a, te razvojno-istraživačkim radom iz svoje oblasti. Već je rečeno da je najveći remontni zavod u SFRJ bio MTRZ Sava Kovačević Tivat.

U prvoj grupaciji Crna Gora nije imala ni jednu fabriku, koje su bile finalizatori proizvodnje, dok u ZINVOJ, druga grupacija bile su sledeće fabrike:

1. Kombinat Aluminijuma, Tvornica odlivaka od aluminijuma imala je ključnu ulogu u snabdjevanju vojne industrije aluminijumom, koji je bio važan materijal za proizvodnju vojne opreme, aviona, brodova i vozila.
2. Industrija građevinskih mašina „Radoje Dakić“ koji je, uz civilne bagere, rovokopače i buldožere, proizvodio i neke komponente za jugoslovenska oklopna borbeno vozila pješadije BVP M-80 i tenk M-84
3. Željezara Nikšić, Specijalne čelične legure (visoke izdržljivosti i otpornosti na koroziju, pogodne za vojne primjene), Čelične ploče i oklopi za vojna vozila i tenkove, Cijevi od legiranog čelika za artiljerijske sisteme i vojna vozila, Čelični trupovi i dijelovi za mornaričke brodove i podmornice.

¹¹ U to vrijeme se koristio pojam / radna organizacija, skraćeno RO

¹² Simeon Kovačev, Zdenko Matijašević, Josip Petrović, VOJNOINDUSTRIJSKI KOMPLEKS SFRJ, Zagreb, 2006

¹³ Ibidem

4. Industrija ležajeva Kotor, danas Daido metal, koja je proizvodila ležajeve za specijalna vozila i tenkove [9].

Dio širih jugoslovenskih planova za decentralizaciju vojne proizvodnje bile su četiri fabrike koje je SSNO osamdesetih godina izgradio na sjeveru Crne Gore. To su bili impresivni namjenski kapaciteti koji su zapošljavali veliki broj radnika i doprinijeli industrijskom razvoju sjevernog dijela zemlje. To su bile ove fabrike:

Fabrika 4. NOVEMBAR Mojkovac, koja je poslovala u okviru D.O.O. „KRUŠIK-NAMENSKA“ iz Valjeva. U to vrijeme zapošljavala je 425 radnika. Specijalizovana, između ostalog, za proizvodnju dijelova upaljača za minobacačku i artiljerijsku municiju i ručne bombe, upaljača reaktivnih motora za avione i piropatrone za izbacivanje pilotskih sedišta, piropatrone opšte namene, kao i signalnih i vježbovnih sredstava¹⁴.

POLICA Berane, kasnije Poliex, počela s radom 1982. godine sa 50 radnika. Specijalizovana za proizvodnju plastičnog eksploziva.

Sl. 3. Kapaciteti fabrike POLICA, za proizvodnju plastičnog eksploziva, danas Poliex Berane.
Preuzeto: sajt poliex.me

Prvi decembar Pljevlja, (kasniji „Optel“) koja je izrađivala optoelektronske uređaje za vojne potrebe. Ova visokotehnološka fabrika takođe je potpuno uništena u privatizaciji kada je prodana podgoričkoj kompaniji „Vektra“ biznismena Dragana Brkovića.

„Namenska“ Bijelo Polje, fabrika specijalnih hidro-pneumatskih dijelova za vojne uređaje specijalne namjene, koja je poslovala u okviru čuvenog istoimenog preduzeća „Prva petoletka“, sa sjedištem u Trsteniku u Srbiji.

Ove fabrike su imale savremene kadrovske i proizvodne kapacitete. Kadrovi za namjensku industriju su školovani na čuvenom Vojnotehničkom fakultetu u Zagrebu, koji se smatra jednom od najboljih visokoškolskih obra-

¹⁴ Branko Bogdanović, Pištolj 9 mm Tara TM-9 i jurišne puške Tara, <https://oruzjeonline.com/2021/09/17/pistolj-9-mm-tara-tm-9-i-jurisne-puske-tara/>

zovnih ustanova stare SFRJ¹⁵,¹⁶. Fabrike su bile osposobljene za obradu materijala i proizvodnju složenih sklopova, hidrauličkih sklopova, proizvodnju eksploziva i optoelektronskih uređaja za vojsku.

Koliko su one bile važne za lokalnu zajednicu pokazuje podatak da su zajedno sa fabrikom u Mojkovcu izgrađena i 103 stana za kadrove. Da je namjenska industrija generator privrednog razvoja, možemo pokazati i preko proizvodnje tzv. robe dvostruke namjene. Najbolji primjer je sistem protivgradne odbrane u Jugoslaviji zasnovan na protivgradnoj raketi SAKO-6, koju su proizvodile MTRZ „Sava Kovačević“ – Tivat i fabrika „19. decembar“ u Titogradu. Fabrika „19. decembar“ se bavila proizvodnjom protivgradnih raketa i hemikalija. U 1980. godini proizvedeno je i prodato oko 3.000 raketa, u 1981. 5.000, 1982. 8.000, a 1983. 11.000 raketa. Tokom 1987. godine proizvedeno je 40.000 raketa. Za potrebe kontrole kvaliteta proizvodnje napravljene su moderna hemijska laboratorija i ispitni raketni centar. Ostvarena je jaka, plodna saradnja sa Univerzitetom „Veljko Vlahović“. Prof. dr Petar Živković je u fabrici „19. decembar“ postavio proizvodnju amonijumperhlorata, osnovne sirovine za proizvodnju raketnih goriva. Napravljeni su savremena alatnica i pogon za održavanje opreme. Izgrađena je i fabrika pomorskih signalnih raketa u Plavu, ali ona nije zaživjela. Sa rastom obima proizvodnje broj zaposlenih u fabrici „19. decembar“, od početnih 20, na dan osnivanja, porastao je na 300 u 1989. godini. Oko 50 radnika bilo je sa visokim i višom stručnom spremom. Plate su bile redovne, kreativni radnici finansijski su nagrađivani za svoja inovativna rješenja, a fabrika je dijelila bar jednu platu višku godišnje. Primanja su bila najveća u Titogradu. U fabrici „19. decembar“ zaposlenima je dodijeljeno oko 40 stanova, dati su krediti za izgradnju oko 15 kuća. U 2001. godini u kompaniji je zaposleno 110 radnika. Na žalost, sa raspadom zajedničke države, došla je kriza i na predlog većinskog vlasnika kompanije „Vatrostalna“ u fabrici je pokrenut stečajni postupak 2006. godine¹⁷.

U ovom radu neće se spominjati mnogi pozitivni primjeri, koji pokazuju kako je namjenska industrija generator razvoja kako u svijetu, tako i u zemljama u okruženju, sa kojima je Crna Gora nekada bila u zajedničkoj državi¹⁸,¹⁹,²⁰. Kapaciteti trenutno jedine dvije namjenske fabrike u Crnoj

¹⁵ Miloje Cvetković, Vojnotehnički fakultet 1979-1997

¹⁶ <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/2775194/gde-su-danas-studenti-prestiznog-vojnotehnickog-fakulteta-iz-sfrj.html>

¹⁷ Rakete u oblacima sjećanja, <https://glaszabjela.me/rakete-u-oblacima-sjecanja/>

¹⁸ Studija ekonomskog uticaja odbrambene industrije, <https://www.cvillechamber.com/dac-study2023/>

¹⁹ Samir Huseinović, BiH partner Zapada u snabdijevanju Ukrajine municijom?, Deutsche Welle, <https://www.dw.com/bs/bih-partner-zapada-u-snabdijevanju-ukrajine-municijom/a-68396553>

²⁰ Bogdan Kukić, Namenska industrija kao šansa privrednog razvoja Srbije, <https://www.kcns.org.rs/agora/namenska-industrija-kao-sansa-privrednog-razvoja-srbije/>

Gori: Poliex Berane i Tara Mojkovac. Danas, u Crnoj Gori aktivno posluju samo dvije fabrike namjenske industrije: „Poliex” u Beranama i „Tara Grupa” u Mojkovcu.

Tara je sada u rukama privatnog vlasnika iz Švajcarske i posluje pod imenom „Tara Grupa”. Tara-Aerospace je samo jedna od pravnih nasljednica stare kompanije „4. decembar”, i ona je naslijedila samo 9% njene imovine. Osnovna sredstva za proizvodnju se nalaze u Tara Precision Works. Fabrike su privatizovane dokapitalizacijom, uvezene su dvije horizontalne mašine za hladno kovanje cijevi, uvezene su i dvije nove CNC glodalice, mašina za nitriranje, mašina za graviranje. Mašinski park Fabrike Tara sastoji se od oko 120 CNC mašina, a fabrika zapošljava 140 radnika.

Sl. 4. Raketni uređaj URM-1 za katapultiranje VS-1 BRI kod aviona L-39 Albatros. Proizvodnja Aerospace and Defence Products AD Mojkovac
Izvor: <https://oruzjeonline.com/2021/09/17/pistolj-9-mm-tara-tm-9-i-jurisne-puske-tara/>

„Tara Grupa” se bavi proizvodnjom lakog pješadijskog naoružanja i pirotehničkih sredstava, uz širok spektar proizvoda za vojnu i civilnu upotrebu (pištolja TM-9, automata TM-9 SMG i automatskih pušaka TM-4A1, odnosno TM-10, topovskih udara, šok i fleš bombi, dimnih signalnih kutija, IC i protuvradarskih mamaca i sličnog), te piropatrona koje se upotrebljavaju u različitim djelovima sistema za izbacivanje pilota, odnosno aktiviranje protivpožarnih ili oružnih sistema na borbenim avionima tipa L-39 „albatros”, MiG-21, MiG-23, MiG-29 i Su-25.

Fabrika Poliex Berane postoji 40 godina. Privatizovana je domaćim kapitalom, vlasnik je Slavko Vujisić, i uspješno posluje. Ova fabrika značajno doprinosi lokalnoj ekonomiji, a predstavlja primjer uspješne privatizacije domaćim kapitalom i jedna je od rijetkih svijetlih primjera na sjeveru. Trenutno zapošljava 130 radnika i svake godine udvostručuje prihode, uz brojne projekte modernizacije i proširenja 1984 – 60 radnika, 1989 - 153 radnika, 2011 – 40 radnika, 2024 – 130 radnika. „Poliex” ima kapacitet za proizvodnju plastičnog eksploziva PEP-500 i PPE-01 na bazi pentrita i eksplozive na bazi heksogena, zatim amonijum perhlorat, kao baznu komponentu za raketno gorivo. Ostali proizvodi su: ručna bomba, termobarički eksploziv raketno gorivo. Poliex je, na bezbjedan način, uspješno završio više projekata demilitarizacije viška UbS-a u Vojsci Crne Gore, ukupno oko 12 000 tona.

Ilustracija 5. Mlada inženjerka kontroliše proizvodnju amoni-umperhlorata u fabrici Poliex
Izvor: autor rada

U sopstvenom Trening centru Poliex vrši obuku za deminiranje, kao i zanimanje pirotehničar i rukovanje eksplozivnim materijama. Trenutno su rijetki u regionu koji mogu naoružavati dronove originalnim bojevim glavama i upaljačima. Fabrika Poliex ima vlastiti Razvojno-istraživački i inovativni centar, koji razvija nove proizvode i tehnologije po najvišim mil-standardima. Poliex je kodifikovao po NATO standardima 106 proizvoda, a planira se proizvodnja novih.

Uticaj članstva Crne Gore u NATO i napada Rusije na Ukrajinu na namjensku industriju Crne Gore

Nakon obnove nezavisnosti CG, MO je formirano 2006. godine i odlučno se krenulo na put ka NATO-u. To je bilo vrijeme velike reforme i formiranja nove Vojske Crne Gore. Za potrebe, prvenstveno vojne logistike, uspostavljena je sposobnost kodifikacije po NATO standardima. Nacionalni kodifikacioni biro CG je danas u vrhu NATO-a po kvalitetu postupka i podataka. Ukupno je do sada kodifikovano preko 310 proizvoda.

Članstvo Crne Gore u NATO od 2017. godine otvorilo je nove mogućnosti za vojnu industriju, uključujući pristup NATO tenderima i međunarodnim projektima. Kodifikacija proizvoda prema NATO standardima omogućila je crnogorskim proizvođačima da plasiraju svoje proizvode na globalno tržište. Napravljeno je lokalno promovisanje pristupa NATO tenderima, ali država nije napravila istinski korak koji bi značio podršku i promociju naših proizvoda i industrije, prvenstveno namjenske, tako da ta mogućnost nije iskorištena.

Globalna kriza izazvana ratom u Ukrajini ukazala je na potrebu za jačanjem domaćih proizvodnih kapaciteta za potrebe odbrane, kako bi Crna Gora bila u stanju da odgovori na nove bezbjednosne izazove. Evropske zemlje, uključujući Crnu Goru, suočavaju se sa povećanom potražnjom vojne opreme, što predstavlja šansu za dalje proširenje vojne industrije.

Perspektive razvoja vojne industrije u Crnoj Gori i (ne)briga države za taj sektor

Vojna industrija je uobičajeno neraskidivo vezana za Ministarstvo odbrane i oružane snage svake zemlje. Nažalost, naši donosioci odluka do sada nisu imali ni kompetencije niti želju da shvate važnost vojne industrije! Nakon 18 godina od prijema Crne Gore u NATO niti imamo Zakon o proizvodnji naoružanja i vojne opreme, niti se zna ko je nadležan za vojnu industriju²¹! Apsurdno je da za vojnu industriju nije nadležno Ministarstvo odbrane! Svaka nova proizvodnja u ovim vojnim fabrikama se susreće sa silnim administrativnim kočnicama, koje inače ne bi trebalo da budu inherentne toj vrsti proizvodnje.

Krajnji je trenutak da se kod nas shvati predratna situacija u Evropi²². Evropske vojske ne mogu da za 10 godina zadovolje svoje potrebe u NVO koja se sada traži. Sada je prilika da se otvaraju nova radna mjesta i da zdravi domaći proizvođači vojne industrije dobiju formalne zakonske mogućnosti za rad i razvoj, da država stane iza njih. Zatim da se ukinu administrativne barijere koje ne treba da se odnose na odbrambenu proizvodnju, da se postavi stabilni sistem finansiranja koji ne bi bio naslonjen na banke sa inokapitalom (jer one izbjegavaju finansiranje namjenske industrije)²³ nego prvenstveno na banke sa domaćim kapitalom, da se u potpunosti ostvari svjesnost o odbrambenim kapacitetima, koji bi mogli da se iskoriste za povećanje sposobnosti Vojske Crne Gore!

Zaključak:

Cilj ovog rada je bio da se prikaže kako je vojna industrija na teritoriji Crne Gore bila i može i dalje biti generator ekonomskog razvoja. To je naročito bilo izraženo u periodu poslije Drugog svjetskog rata, kada je Crna Gora

²¹ Misija OEBS-a u Crnoj Gori podržava izradu Zakona o proizvodnji naoružanja i vojne opreme, <https://www.osce.org/me/mission-to-montenegro/519852>

²² West Must Be Prepared For War With Russia, NATO Official Warns Ahead Of Major Military Drills, Radio Free Europe/Radio Liberty <https://www.rferl.org/a/ukraine-west-war-russia-nato-admiral-bauer-drills/32783552.html>

²³ Elisabeth Braw: How Do-Gooders Are Deflating the Defense Industry, <https://foreignpolicy.com/2024/02/22/defense-weapons-manufacturers-esg-investment/>

bila u sastavu SFRJ. Uprkos potencijalu, danas se crnogorska vojna industrija suočava sa brojnim administrativnim preprekama i nedostatkom strateške podrške države. Nema zakona koji bi regulisao proizvodnju vojne opreme, a Ministarstvo odbrane nije prepoznato kao ključni nosilac razvoja ovog sektora.

Iako su domaće fabrike, poput „Poliex”-a, pokazale sposobnost za proizvodnju i izvoz, njihov dalji rast zahtjeva stratešku podršku države, reforme i ukidanje birokratskih prepreka koje trenutno ometaju vojnu proizvodnju i dugoročnu održivost. Samo na taj način vojna industrija može postati ključni faktor u jačanju crnogorske ekonomije i odbrane.

Teza da je vojna industrija svake „normalne” države izuzetno važan faktor nezavisnosti i teritorijalnog integriteta, a u neku ruku i garant njenog opstanka je takođe potvrđena primjerima iz 90-tih godina, a sada je veoma aktuelna. Članstvo u NATO-u zahtijeva sve više povećanje ulaganja u odbranu, a time i u sopstvene kapacitete. Promjene na globalnoj bezbjednosnoj sceni, poput rata u Ukrajini, takođe ukazuju na potrebu za razvijanjem domaćih vojnih kapaciteta. Država mora shvatiti da se nalazimo u predratnom stanju i prepoznati značaj ovog sektora za podršku sistemu odbrane zemlje.

Literatura:

Bogdan Kukić: NAMENSKA INDUSTRIJA KAO ŠANSI PRIVREDNOG RAZVOJA SRBIJE, <https://www.kcns.org.rs/agora/namenska-industrija-kao-sansa-privrednog-razvoja-srbije/>

Branko Bogdanović, Radoslav Raspopović, CRNOGORSKO NAORUŽANJE, Ilustrovana monografija o razvoju pješačijskog naoružanja u Crnoj Gori, (1870-1916), 2020.

Branko Bogdanović: PIŠTOLJ 9 MM TARA TM-9 I JURIŠNE PUŠKE TARA, <https://oruzjeonline.com/2021/09/17/pistolj-9-mm-tara-tm-9-i-jurisne-puske-tara/>

Dorđević Dragomir: FUNKCIONISANJE VOJNE INDUSTRIJE U TRŽIŠNIM USLOVIMA PRIVREĐIVANJA, Vojno delo 1996, vol. 48, br. 2, str. 31-52.

Elisabeth Braw: HOW DO-GOODERS ARE DEFLATING THE DEFENSE INDUSTRY, <https://foreignpolicy.com/2024/02/22/defense-weapons-manufacturers-esg-investment/>

Glas Crnogoraca br. 7 God. XXXV, 18. februar 1906,

<https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/2775194/gde-su-danas-studenti-prestiznog-vojnotechnickog-fakulteta-iz-sfrj.html>

Ilija Lalošević, Radojica Krstović: ZBORNIK RADOVA BOKA 33 - FORTIFIKACIONI SISTEM BOKE KOTORSKE AUSTROUGARSKOG PERIODA, Herceg Novi, 2013.

Ilustrovana monografija: MORNARIČKO-TEHNIČKI REMONTNI ZAVOD „SAVA KOVAČEVIĆ“, Tivat 1989.

Miloje Cvetković, VOJNOTEHNIČKI FAKULTET 1979-1997.

Milorad Jovanović: MORNARIČKO-TEHNIČKI REMONTNI ZAVOD SAVA KOVAČEVIĆ TIVAT, Vojnotehnički glasnik 4-5, Beograd, 2002.

Misija OEBS-a u Crnoj Gori podržava izradu Zakona o proizvodnji naoružanja i vojne opreme, <https://www.osce.org/me/mission-to-montenegro/519852>

Nedžad Imamović, VOJNA INDUSTRIJA U SVETU I NJENE RAZVOJNE MOGUĆNOSTI U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA, Jahorinski poslovni forum 2022.

Rakete u oblacima sjećanja, <https://glaszabjela.me/rakete-u-oblacima-sjecanja/>

Samir Huseinović: BIH PARTNER ZAPADA U SNABDIJEVANJU UKRAJINE MUNICIJOM?, Deutsche Welle, <https://www.dw.com/bs/bih-partner-zapada-u-snabdijeivanju-ukrajine-municijom/a-68396553>

Simeon Kovačev, Zdenko Matijaščić, Josip Petrović, VOJNOINDUSTRIJSKI KOMPLEKS SFRJ, Zagreb, 2006.

Siniša Luković: ARSENAL I DALJE ŽIVI U SRCIMA TIVČANA, Vijesti, 2. januar 2020. Podgorica

Studija ekonomskog uticaja odbrambene industrije, <https://www.cvilechamber.com/dac-study2023/>

West Must Be Prepared For War With Russia, NATO Official Warns Ahead Of Major Military Drills, Radio Free Europe/Radio Liberty <https://www.rferl.org/a/ukraine-west-war-russia-nato-admiral-bauer-drills/32783552.html>

Wilkinson John Gardner: DALMATIA AND MONTENEGRO; WITH A JORNEY TO MOSTAR IN HERZEGOVINA AND REMARKS ON THE SLAVONIC NATIONS, Vol. I, London, 1848.

Zečević Berko: STANJE DOMAĆE VOJNE INDUSTRIJE, NOMAD, 26. jula 2023. Berko Zečević

Marinko ALEKSIĆ

THE MILITARY (DEDICATED) INDUSTRY OF MONTENEGRO AS A GENERATOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Summary

The aim of this work was to show how the military industry on the territory of Montenegro was and can continue to be a generator of economic development. This was particularly pronounced in the period after World War II, when Montenegro was part of the SFRY. Despite the potenti-

al, today the Montenegrin military industry faces numerous administrative obstacles and a lack of strategic support from the state. There is no law that would regulate the production of military equipment, and the Ministry of Defense is not recognized as a key driver of the development of this sector. Although domestic factories, such as Poliex, have shown the ability to produce and export, their further growth requires strategic support from the state, reforms and the removal of bureaucratic obstacles that currently hinder military production and long-term sustainability. Only in this way can the military industry become a key factor in strengthening the Montenegrin economy and defense.